

МАЙЖЕ в кожному селі нашого району раніше мешкали поміщики. Це накладало відповідний відбиток на тогочасне життя простого люду: пан нерідко давав непогану роботу, добре платив, часто-густо виступав у ролі своєрідного третейського судді, позаяк мав авторитет.

З Русивлем, наприклад, пов'язано ім'я графа Станіслава Довгялло, котрий жив тут у 20-40-і роки. З історії відомо, що литовський

члена, молодий граф мав хорошу домашню бібліотеку, досконало знав німецьку мову, читав в оригіналі Гете і Ніцше, студіював нові посібники з медицини і фармакології.

З року в рік у поміщика працювала група місцевих наймитів. У Русивлі їх називали хурнелями. Ці селяни вважалися своєрідною елітою, оскільки Довгялло регулярно платив їм за роботу солідну зарплатню. Крім того, кожен хурнель отримував щороку по де-

аж трое коней!..

Довгялло при цьому згідливо кивав головою. Мовляв, все вірно: Зарічнюк не злочинець. Така неупередженість пана сподобалась багатьом. Тим паче, що ім'я справжнього зловмисника відтак з'ясувалось.

ЗВИЧАЙНО, вів господарство у маєтку не сам молодий поміщик, а його тямущий управитель-агроном. Раз на кілька років до Русивля приїздила мати Станіслава, яка

просто якимось непанським паном. Тож коли у вересні 1939-го на наші терени вступила Червона Армія і один з її офіцерів, довідавшись, що перед ним сам «польський шляхтич-гнобитель», зопалу хотів було його розстріляти, на захист Довгялла стіною стала русивельська громада. А, як відомо, воля народу — закон. Тож командир тільки здивовано знизав плечима.

В роки війни поміщик переховував і лікував радянського лейтенанта на ім'я Михайло, що втік з концтабору. Його в одній з русивельських канав виявила дочка графської коханки Ніна. Такий вчинок Довгялла заслуговує, безсумнівно, тільки поваги.

У 1943 році Станіслав полишив село і виїхав до Житомира: «спрацювало» чиясь попередження про винищення поляків оунівською службою безпеки. Та потім, певно, серйозність загрози викликала зневіру, і він повернувся до коханки, до якої дуже прихилився. Така легковажність виявилась фатальною: наприкінці все того ж 1943-го, у розпалі сумнозвісної різанини польського населення, дворянина-литовця було вбито. Перед смертю бандерівці його жорстоко катували. Від однієї з графських кімнат до садової лави, де знайшли труп, вела кривава стежка. На самому тілі родичі нарахували 14 ножових ран. Вони ж опісля перевезли та поховали Довгялла на польському цвинтарі в Мезирічах.

Приблизно в той же час в селі, переповідали, есбіти вбили єврейського хлопчика, а дещо раніше у Сапожині, що за три кілометри від Русивля, задушили чеську сім'ю вчителів у складі батька, матері, 13-літньої доньки і бабусі. Так що не лише поляки підпливали на ту пору кров'ю.

Коли фронт проходив через наш район, оунівці стратили врятованого лейтенанта Михайла. Кілька днів по тому вони вдерлися до житла графської коханки та її юної красуні-дочки. Прогриміли постріли. Доньку було вбито відразу. Тяжкопоранена мати знепритомніла...

Спливли місяці. Олександра Ботан видукала і стала давати свідчення проти бандерівців, виказуючи все, що знала. Це була помста за смерть дочки і коханого.

Ось такий невеселий, зовсім не мажорний кінець історії про "народного пана" Станіслава Довгялла з Русивля. Та що було, те було.

Невигадані історії

НЕПАНСЬКИЙ ПАН ДОВГЯЛЛО

дворянський рід Довгяллів ще у XVI столітті розділився на кілька гілок, котрі взяли собі герби Абданк, Задора, Дзялоша і Пломенчик. На жаль, ми не знаємо, який саме герб припав русивельському Довгяллу, але те, що він його мав, — факт незаперечний.

Не поляк, як більшість місцевих панів, а литовець за національністю, граф займав великий багатокімнатний будинок. Крім власне дому, до складу маєтку входили парк з рідкісними деревами, сад, що з південного боку впирався у дорогу, квітники, стайня тощо. Все це опоясував високий щільний паркан.

На описану пору Станіславу не вповинилось, либонь, і сорока. В такому віці, здається, життя повинне вирувати, кипіти молодечою енергією. Проте русивельський поміщик мав спокійну вдачу і віддавав перевагу не виїздам та світським раутам, а... безкоштовному лікуванню односельців. Де він освоїв мистецтво зцілення, невідомо. Одні казали, що за плечима у Довгялла — факультет медицини мало не Гейдельберга, інші — що секрети знахарства він запозичив у таких же, як сам, народних благодійників. Та факт залишається фактом: за допомогою русивельців вирушали не до гоцанського медика, а до свого литовського пана, котрий і на травах знався, і цілючі мазі та настой виготовляв. Ну а найліпше Станіславу вдавалось лікування офтальмологічних недуг.

Щодо культурного рівня нашого героя, то ось лише один красномовний штрих. Людина високоосві-

кілька возів дров та мав право використовувати для своїх потреб панський луг.

ДУЖЕ часто невисоку постать молодого литовця бачили біля стайні. Це було його друге після медицини і фармації захоплення. Тому не дивно, що коней у маєтку налічувалось чи не найбільше в усій околиці — до сотні.

З цього приводу русивельські старожили ще й зараз можуть розповісти таку історію. На початку 30-х років, виконуючи відповідну директиву свого керівництва, місцеві оунівці підпалили панську конюшню. Передсмертне іржання скажених від болю тварин, що металася у чотириох стінах, та вогняна заграва розбудили тієї ночі мало не всіх русивельців. Коли ж село побачило обвуглені рештки того, що ще вчора було лискучою сотнею гнідих, то така жорстокість його не лише шокувала, а й обурила. Тим більше, що інтереси Довгялла тоді зовсім не постраждали, позаяк коні були застраховані. Залишалось лише неупіймати та засудити паліїв, що поляки швидко й зробили.

Інший випадок, котрий характеризує графа як людину, теж пов'язаний з кіннями. Одного разу кількох його гнідих виявили з колотими ранами, заподіяними вилами. У злочині звинуватили русивельця Іларіона Зарічнюка, на лузі котрого панські коні паслись напередодні. Першим слідчий викликав його сусіда Мартина Голубоша. Той щиро здивувався:

— Та ви що? Іларіон і мухи не скривдить. Кабана коле — і то забирається геть, бо на кров не може

мати Станіслава, яка мешкала під Острогом. Це було своєрідне інспектування, оскільки у ролі глави сім'ї виступала саме вона.

Миловидна інтелігентна пані славилася ще й неабиякою коректністю. Якось уже згаданий Іларіон Зарічнюк, земля котрого межувала з садом Довгяллів, випасав на ній двійку своїх коней. Гнідих спутали мотузком, тому чоловік притулювався до дерева та задрімав. У цей час коні перейшли в сад, де росла густа конюшина, і стали пастись там.

Скільки проспав селянин, невідомо. Однак прокинувся він від легенького дотику парасолі графині Довгялло.

— Але ж, прошем пана, так не вольно, — посміхнулась вона, показуючи на коней.

Поряд з жінкою, висолопивши рожеві язики, натужно хекала пара чорних догів. Зарічнюк підвівся, вибачився і забрав коней. Як і треба було сподіватися, ніякого покарання не послідувало.

Хоч син і мати жили душа в душу, проте оженила вона його так і не змогла. Натомість Станіслав уподобав собі молодицю з місцевих — свою економку Олександру Ботан. Правда, жили вони у громадянському шлюбі, позаяк на взяття законного не погоджувалась шляхетська рідня.

ЯСНА річ, Станіслава Довгялла у Русивлі любили. За його незлоблिवе серце і щирю душу, нежадібність і доброзичливість, простоту і врівноваженість, бажання прийти на поміч і відсутність найменшого натяку на пи-